

DİVANÜ LÜGATİ’T-TÜRK’TE “BİLİĞ” KAVRAMI

THE CONCEPT OF “BİLİĞ” IN DİVANÜ LUGATİ’T-TÜRK

Dilaver DÜZGÜN*-Bilgi TOMO**

ÖZ: Bin yıl öncesinin Türk toplum hayatı ile ilgili birçok bilgiye yer veren Divanü Lügati’t-Türk, Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Türk dilinin ve kültürünün en önemli eserlerinden biridir. Eser üzerinde yapılacak çalışmalar Türk dilini, kültürünü ve tarihini anlamak ve gelecek kuşaklara aktarmak bakımından önemlidir. Bu çalışma, söz konusu eserde *bilig* kelimesinin anlamı ve eserin yazıldığı dönemde kazandığı kavramsal çerçeveyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Divanü Lügati’t-Türk’te bilig kavramı ilim, hikmet ve akıl anlamlarıyla Arapçaya çevrilmiştir. Bunlardan başka *bilig* kelimesinin yalın veya çekimli hali 24 ayrı cümle, kelime grubu veya dizelerde kullanılmıştır. Örnek kullanımlarda *bilig* kelimesi akıl, ilim ve hikmetten başka edep, fazilet, tedbir ve izzet anlamlarıyla da kullanılmıştır. Kelimenin anlam yelpazesindeki bu genişlik, Kaşgarlı Mahmud’un araştırma ve derleme yaptığı Türk boyları arasında günlük dildeki anlam farklılıklarını ve zenginliğini yansıtmaktadır. Divan’da *bilig’e* verilen Arapça karşılıklar, kelimenin daima üstün değerleri ifade etmekte kullanıldığını göstermektedir. Bu nedenle biligli olmak sürekli tavsiye edilirken bilgisizlik, kaçınılması önerilen bir özellik olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati’t-Türk, bilig, Türk kültürü, Türk dili.

ABSTRACT: *Divanü Lügati’t Türk, which contains a lot of information about the social life of Turk of a thousand years ago, is one of the most important works of Turkish language and culture. Studies on work are important in terms of understanding Turkish language, culture and history and transferring them to the future generations. The aim of this study is to determine the meaning of the word bilig in the work and the conceptual framework which it gained in the period when the work was written. The concept of bilig is given in different places in the form of a bullet point explanations in the Divanü Lügati’t Türk and it is translated into Arabic with the meanings of wisdom, reason and intellect. Apart from these, the bare or inflected form of the word bilig is used in 24 different sentences, phrases or lines. In the sample uses, the word bilig is used with the meanings of propriety, virtue, caution and honour besides wisdom, reason and intellect. This wide range of meanings of the word reflects the differences and the richness of meanings in daily language among the Turkish tribes that Kaşgarlı Mahmud researched and collected. The Arabic equivalents given to bilig in the Divan show that the word is always used to express superior values. For this reason, being bilig is constantly recommended, the condition that does not contain bilig is presented something to be avoided.*

Keywords: Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati’t Türk, bilig, Turkish culture, Turkish Language

* Prof. Dr.-Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Erzurum-
duzgun@atauni.edu.tr (Orcid: 0000-0002-7865-232X)

** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora
Programı Öğrencisi/Erzurum-bilgiseker@gmail.com (Orcid: 0000-0003-2636-7778)

Giriş

Türkçenin en eski sözlüğü olan Divanü Lügati't-Türk "bütün Türk illerini ve dillerini kapsayan, binyıl öncesinin Türk toplulukları hakkında önemli bilgiler içeren kaynak eserdir" (Akalin, 2019: 41). Bugüne kadar hakkında çok sayıda çalışma yapılmış olan eser Türk dili ve kültürü açısından açıklığa kavuşturulması gereken birçok konuda başvuru kaynağı olma özelliğini korumaktadır.

Eserine aldığı söz varlığı konusunda tuttuğu yolu açıklarken kullanımdan düşmüş eski sözcükleri sözlüğüne dahil etmediğini belirten Kâşgarlı Mahmud'un verdiği bu bilgiden Türkçenin söz varlığı üzerine çok ayrıntılı bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin Türk yazı dillerini çok iyi bilmesi ve Türk topluluklarından derlediği sözlerin anlamlarına, türlerine, çeşitli özelliklerine vakıf olmasının yanı sıra Türk dilinin eski söz varlığından da haberdar olması, Kâşgarlı Mahmud'un çok iyi bir dil öğrenimi gördüğünü ve kendisini yetiştirdiğini ortaya koymaktadır" (Akalin, 2019: 41). Böyle bir dil bilgisinin kaleminden çıkan sözlükte "bilig" kelimesine yüklenen anlamlar Türk kültür tarihi bakımından kayda değer ipuçlarını içermektedir.

Bu çalışma ile Divanü Lügati't-Türk'te yer aldığı şekliyle "bilig" kelimesinin anlamsal çerçevesinin belirlenmesi ve eserin yazıldığı dönemde bu kelimenin kazandığı kavramsal değer belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için öncelikle eserin orijinal nüshasının Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığınca 2017 yılında yayımlanan tıpkıbasımı ile Kilisli Rifat tarafından hazırlanan ve 1333, 1335 (1915, 1917) yıllarında matbaa harfleriyle yapılan baskısı esas alınmış, eserin farklı bilim insanları ve araştırmacılar tarafından yapılan çevirileri karşılaştırma açısından kullanılmıştır. Özellikle bilig kelimesinin orijinal nüshada bulunduğu sayfaların tespitinde Ercilasun ve Akkoyunlu neşri yol gösterici olmuştur. Bundan başka Besim Atalay, Mustafa Kaçalın ve Erdi-Yurteser çevirileri de bu amaçla incelenmiştir. Divanın orijinal nüshasından yapılan alıntılar metin içinde DLT kısaltmasıyla gösterilmiş ve yanında sayfa numarası verilmiştir.

Bulgular

I. Bilig'in Madde Başı Olarak Verildiği Yerler

Divanü Lügati't-Türk'te "bilig" kelimesi için sıralanan maddelerin ilkinde "ilim" karşılığı verilmiş ve kelime "Bilig öğren." cümlesinde kullanılmıştır. Burada örnek cümle Arapça "tealleme'l-ilm" şeklinde ifade edilmiştir (DLT: 194).

"Bilig" in ikinci madde başı açıklaması "hikmet", kelimenin kullanımı ile ilgili örnek ifade ise "ozakı bilgeler" şeklindedir. Bunun Arapça karşılığı olarak "el-hukemau'l-mütekaddimun" (önceki hakimler) ifadesi mevcuttur (DLT: 194).

Bilig kelimesinin madde başı olarak verildiği diğer açıklama “akıl” şeklindedir. Örnek kullanım ise “Oğlan biligsiz” biçiminde verilmiş ve “la akle fi’s-sıbyan (Çocuklarda akıl yoktur.)” şeklinde açıklanmıştır (DLT: 194).

II. “Bilig”in Örnek Cümlelerde Kullanımı

Divanü Lügati’t-Türk’te başka kelimelerin açıklanması sırasında verilen bazı örnek cümle, kelime grubu veya mısralarda *bilig* kelimesi geçmektedir. Örnek metinler ve onların Arapçaya çevirileri *bilig*’e yüklenen anlamların belirlenmesi açısından önemlidir.

A. “İlim, Hikmet ve Akıl” Anlamındaki Kullanım Örnekleri

1. Kâşgarlı Mahmud, *bilig* kelimesine üç ayrı karşılık verdiği gibi eserin bir başka yerinde “âlim, âkil, hakîm” kişiye “biliglig kişi” denildiğini belirtir (DLT: 254).

2. “Ol bilig bildi” “Yani muhakkak ki o akılı, ilmi ve hikmeti bildi (öğrendi, tanıdı).” Bu Arapça cümlede bildi kelimesini karşılamak üzere “arefe” kullanılmıştır (DLT: 275).

B. “Akıl ve İlim” Anlamındaki Kullanım Örnekleri

1. “Biligin uluglukka tegdim.” “Akıl ve ilim ile şeref kazandım” (DLT: 314).

2. “Kut belgüsi bilig.” “Devletin (saadetin) işareti ilim ve akıldır” (DLT: 215).

C. “İlim ve Hikmet” Anlamındaki Kullanım Örnekleri

1. “Ol bilig öğrendi.” “O, ilim ve hikmet öğrendi (DLT: 131).

2. “Erdi oza erenler

Erdem begi bilig tag

Aydı üküş ögütler

Könlüm bolur añar sag”

“Diyor ki: Eski zamanlarda ilim ve hikmetleri dağ yüceliğinde olan erdem sahibi adamlar vardı. Öğüt verici çok şeyler söylediler. Onları yad etmekle kalp berraklaşır” (DLT: 57).

3. “Öğren anıñ biligin künde añar baru, kotkulıkn tapıngıl kodgıl küwez naru.” “Alim, hakîm bir kişiye rastladığında ona her gün git ve ondan hikmet öğren. Tevazu ile ona hizmet et ve kibri bırak” (DLT: 337).

4. “Biligni irdedim

Bügünü üdürdüm

Özümni adırdım

Yalgıl atım yazlınur”

“Hikmet ve ilmi istedim. Âkil hakîmi seçtim. İnsanlar arasında kendimi ayırdım. Bundan dolayı ak yeleli atım bu iş için çözülmektedir” (DLT: 546).

D. “Akıl” Anlamındaki Kullanım Örnekleri

1. Divanın bir yerinde bir kural açıklanırken “Oğlan bilgetti” örneği verilir ve “Çocuk akılandı ve zekileşti” anlamında olduğu belirtilir. Burada *bilig*'in “akıl” anlamına geldiği vurgulanır (DLT: 434).

2. Başka bir kural açıklanırken *bilig* kelimesinin “akıl” anlamındaki kullanımına örnek olarak “Bilig kişi ara ülüglü” cümlesi verilmiş ve “Muhakkak ki akıl insanlar arasında taksim edilendir.” biçiminde Arapçaya çevrilmiştir (DLT: 434).

3. *Bilig*'in “akıl” anlamında kullanımına verilen örneklerden biri de “Bilig yiwildi” cümlesidir. Kâşgarlı bunu “akıl yetiştirdi (olgunlaştı)” şeklinde Arapçaya çevirmiştir (DLT: 478).

4. Kâşgarlı, *bilig* kelimesinin şu dörtlükte de “akıl” anlamında kullanıldığını ifade eder:

“Meniñ bile keñeşdi
Biligi maña teñeşdi
Eren bile süñüşdi
Alplar başın ol yuvar”

Buradaki ilk iki dize Arapça olarak şöyle ifade edilmiştir: “O bana fikrimi sorduğunda benim aklımla onun aklının aynı olduğu anlaşıldı” (DLT: 615).

5. *Bilig*'in akıl anlamında kullanıldığı bir başka cümle ise şudur: “Oğlan biligse.” “Yani çocuk akıl diledi” (DLT: 590).

6. “Bulgak öküş bolsa kaçan biligiñ yiter.” cümlesinde de bilig yine “akıl” anlamında kullanılmıştır. Bu cümlenin karşılığı şöyledir: “Halk arasında fitne çok olduğu zaman aklın şaşar” (DLT: 235).

7. “Kiñ ton obramas, Keñeşlik bilig artamas.” “Manası: Geniş elbise eskimez, akıl, istişare ile aşılandığı zaman bozulmaz” (DLT: 601).

8. “Oğlak yiliksiz, oğlan biligsiz.” “Manası: Oğlağın kemiğinde ilik olmadığı gibi çocukta da akıl yoktur” (DLT: 72).¹

9. “Ula bolsa yol azmas. Bilig bolsa söz yazmas.” “Manası: Çölde işaret olsa yoldan şaşılmaz; Kişide akıl olsa sözünde hata olmaz” (DLT: 58).

10. “Yagi erür yalñukuñ neñi tawar
Bilig eri yağısın nelik sewer.”

“Diyor ki: Muhakkak ki insanın malı, kendisinin düşmanıdır. Akıl sahibi bir kişi düşmanını neden sevsin?” (DLT: 612).

E. “Hikmet ve Edep” Anlamındaki Kullanım Örneği

1. “Algıl ögüt mendin ogul erdem tile.
Boyda ulug bilge bolup biligiñ ula.”

¹ Erdi ve Yurteser’de bu cümle şöyle açıklanmıştır: “Oğlakta (kemiklerinde) ilik olmadığı gibi, bebekte de akıl yoktur.” (Kâşgarlı Mahmud, 2005: 352)

“Ey oğul, benden öğüt al ve edebe talip ol ki kavmin büyüğü olasın ve onlara hikmet ve edep dağıtasın” (DLT: 37).

2. “Ol maña bilig öğretti.” “Yani muhakkak ki o, bana edep ve hikmet öğretti” (DLT: 135).

F. “Hikmet” Anlamındaki Kullanım Örneği

“Küçendi bileğim

Yagudı tileğim

Telindi biligim

Tegrüp añar çertilür”

“Diyor ki: Bileğim bana yük oldu, ağırlaştı, yoruldu; bilgi üzerine çok şeyler yazdığım için, ona zulm olundu; ilimden muradıma yaklaştığım şu anda göğsümdeki hikmet pınarı yarıldı. Zaman beni buraya getirdiğinde ömrüm de artık tükeniyor” (DLT: 341).

G. “Fazilet” Anlamındaki Kullanım Örneği

“İdimni öger men

Biligni yüger men

Köñülni tüger men

Erdem üze türlünür.”

“Diyor ki: Verdiği nimetlerden dolayı Allah’a hamd ederim. Onun keremiyle fazilet toplarım. Bunlar üzerine kalbimi düğümledim. Çünkü kalbim güzel iş ve edepleri kaplar” (DLT: 387).

H. “Tedbir” Anlamındaki Kullanım Örneği

“Keñşlig bilig üdreşür, keñşsiz bilig opraşur.” cümlesinde *bilig* Arapça tedbir ile karşılanmış ve cümle şöyle açıklanmıştır: “Tedbir (planlama), istişare ile aşılandığında onun güzelliği her gün artar, istişaresiz olursa her gün yıpranır.” (DLT: 123).

I. “İzzet” Anlamındaki Kullanım Örneği

“Oglum öğüt algıl biligsizlik kiter

Talqan kimiñ bolsa añar bekmes katar.”

“Diyor ki: Ey oğulcuğum, izzeti al, nefsenden sefahati def et. Kimin kavutu olsa ona pekmez katar. Bunun gibi kimin akılsa izzeti kabul eder” (DLT: 221).

Değerlendirme

Divanü Lügati’t-Türk’te *bilig* kelimesinin madde başı açıklaması üç farklı şekilde verilmiştir: ilim, hikmet ve akıl. Bu açıklamaların her birine örnek cümle veya kelime grubu gösterilerek kelimenin anlaşılmasını kolaylaştırma yoluna gidilmiştir. Ayrıca eserde başka kelime veya kuralların açıklanması sırasında 24 ayrı yerde *bilig* kelimesinin yalın veya çekimli hali örnek cümle, dize, atasözü veya kelime grubu içinde kullanılmıştır. Bu metinlerin Arapça karşılıklarında Kâşgarlı Mahmud’un *bilig* kelimesine şu

anlamları yüklediği görülür: akıl: 10 kez, ilim ve hikmet: 4 kez, ilim, hikmet ve akıl: 2 kez, hikmet ve edep: 2 kez, akıl ve ilim: 2 kez, hikmet: 1 kez, fazilet: 1 kez, tedbir: 1 kez, izzet: 1 kez.

Bu kullanımlarda Kâşgarlı Mahmud'un araştırma ve derleme yaptığı Türk boyları arasında günlük dildeki anlam farklılıklarını yansıttığı görülür. Böylece *bilig* kelimesinin o dönemde geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu görülür. Ancak bu çokanlamlılık bir zincirin halkaları gibi birbirine yakın, birbiriyle ilişkili bir görünüm arz eder.

Divan'da *bilig* kelimesine verilen Arapça karşılıklar soyut kavramlardır. İlim, hikmet, akıl, edep, fazilet, izzet, tedbir. Bunların odağında akıl vardır. Kimi örnek kullanımlarda *bilig* için sadece "akıl" kimilerinde ise akıl ile birlikte "ilim" ve "hikmet" kelimeleri de kullanılmıştır.

Türk-İslam kültürü çevrelerinde akıl sahiplerinin ancak ilim, hikmet, edep gibi özelliklere sahip olabildiği şeklinde genel bir kabul söz konusudur. Felsefeci, mantıkçı ve kelamcılar da akıl ile bilgi arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir. İnsanın her çeşit faaliyetinde doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayıran bir güç olarak "ahlaki, siyasi ve estetik değerleri belirlemede en önemli fonksiyonu haiz" olduğu kabul edilen akıl, Kur'an terminolojisinde "bilgi edinmeye yarayan bir güç" ve "bu güç ile elde edilen bilgi" şeklinde tarif edilmiştir" (Bolay, 1989: 238-242). Akıllı fazilet ve ahlakın kaynağı, dinin ve mükellefiyetin esası, dünyevi işlerin temel dayanağı olarak gören düşünürlerin ve bilginlerin varlığı (Yavuz, 1989: 242-246) da Divan'da *bilig* kelimesine yüklenen anlamların arka planının anlaşılması bakımından önemlidir. Divanda *bilig*'i açıklarken başvuru olan akıl kavramı, ilk anlamı olan "düşünme, anlama ve kavrama gücü" nün yanında "tecrübe ve hayat bilgisi", "öngörü" anlamlarıyla da dikkat çekmektedir. Bu, ahlaki ve manevi değerlerle donatılmış bir akıldır.

Bilig veya *bilik* kelimelerinin "bilgi, ilim, akıl, anlayış, zekâ" anlamlarıyla Orhun Yazıtlarında, Kutadgu Bilig'de, Atebetü'l-Hakayık'ta, Dede Korkut Kitabı'nda da kullanıldığı bilinmektedir. Aynı kaynaklarda biliglig (bilgili), biligsiz (cahil, akılsız), biliglü (bilgin, alim), biligsemek (akıllanmak, akıllı olmak), biligsizlik (bilgisizlik, cehalet) kelimelerine de rastlanmaktadır (Paçacıoğlu, 2016: 128)

Eski Anadolu Türkçesinde *bili*'nin "bilgi" anlamında, *bilü*'nün ise "bilgi, irfan, akıl, hüner, düşünce" anlamlarında kullanıldığı (Kanar, 2018: 117-119), XVII. yüzyılda ise *bilig*'in yerini *bilgi* veya *bilgü*'ye bıraktığı görülür. Bu yüzyılda *bilgi* veya *bilgü* kelimelerinin, Divanü Lügati't-Türk'te *bilig*'e yüklenenlere yakın anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır (Tulum, 2011: 427-428).²

² Bilgi: biliş, bilgü, dânilik, 'ilm, ma'rifet, fazl, 'irfan, dâniş, edeb, fenn (Tulum, 2011: 427).

Bilgü: biliş, dâniş, 'ilm, biliş, bilişlik, ma'rifet, haber, âşinalık, haberdarlık, âgâhî, âgâh, vukuf, vukûfiyet, hüner, ferzân, ferzânelik ((Tulum, 2011: 427-428).

Bilig kelimesi, yerini Türkiye Türkçesinde yine bil- kökünden türetilmiş olan *bilgi* kelimesine bırakmıştır.³ Şemsettin Sami, 1901 yılında yayımlanan eserinde *bilgi*'yi “malumat, vukuf, ilim, marifet” biçiminde açıklarken (Ş. Sami, 1317/1901) Türk Dil Kurumu'nun güncel sözlüğü *bilgi*'ye şu karşılıkları verir:

1. İnsan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, bili, malumat.
2. Öğrenme, araştırma ve gözlem yolu ile elde edilen gerçek; haber, malumat, vukuf.
3. İnsan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü; malumat, vukuf.
4. Duyu organları yoluyla algılama, hayal gücü ve bellek yardımıyla zihnin ilk olarak kavradığı düşünceler.
5. Verinin anlam kazanmış biçimi. (TDK Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>)

Günümüzde Türkçe sözlükte “akıl” olarak karşılanan “us” ise Divan'da “hayırla şerri birbirinden ayırma” anlamında yer almıştır. Us'un içinde kullanıldığı cümle “Ol us boldı” şeklindedir. Bu cümlenin Arapça karşılığı ise şöyledir: “Akale'l-hayra mine's-şerri” (DLT: 30) (O, hayrı şerden ayırt etti)⁴ Divan'da akıl anlamında kullanılan diğer kelime ise ukuş'tur. “Çok akıllı olana ukuşluk kişi denir” (DLT: 42).

Sonuç

Divanü Lügati't-Türk'te *bilig* kelimesinin bugünkü anlamıyla “bilgi”den daha geniş bir anlamsal çerçeveye sahip olduğu görülmektedir. *Bilig'e* verilen Arapça karşılıklar, kelimenin daima üstün değerleri ifade etmekte kullanıldığını göstermektedir. Bu nedenle biligli olmak sürekli tavsiye edilirken biligsizlik, kaçınılması önerilen bir vasıf olarak sunulmuştur.

Bilig kelimesinin tarihsel süreçte geçirdiği anlamsal ve işlevsel değişimin daha kapsamlı bir biçimde araştırılması Türkçenin yayıldığı coğrafyalarda nasıl bir kültürel zeminde geliştiği hususuna açıklık kazandıracaktır. Ayrıca bu, Türk dilinin felsefi derinliğini de ortaya koyacaktır.

³ Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde hem *bilgi* hem *bilik* kelimeleri mevcuttur. Seyfettin Altaylı, bu iki kelimeyi şöyle açıklamıştır: Bilgi: *is.* İnsanın kendi, kendi dışındaki varlıklar ve oluşlar hakkında aklının kavrayabileceği şeylerin bütününe verilen ad; Bilik: *is.* Okuma veya tecrübe neticesinde insanın kendi veya dışındaki şeyler hakkında sahip olduğu malumat. (Altaylı, 1994: 130).

⁴ Kaçalın, bu Arapça cümleyi, “İyiye kötüden ayırdı” biçiminde Türkçeye çevirmiştir (Mahmûd el-Kâşgarî, 2021: 531).

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

- Akalın, Ş. H. (2019). *Binyıl önce binyıl sonra Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lügati't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Altaylı, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü*. C. I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Bolay, S. H. (1989). Akıl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, 238-242, İstanbul: TDV Yayınları.
- Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*. (1985-1986). (çev.: Besim Atalay), 4 cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*, İstanbul: Say.
- Kâşgarlı Mahmud. (2005). *Dîvânü Lügâti't-Türk*. (çev.: Seçkin Erdi - Serap Tuğba Yurteser), İstanbul: Kabalıcı.
- Kâşgarlı Mahmud. (2017). *Dîvanu Lugâti't-Türk (inceleme-tıpkıbasım)*. (hzl.: Mustafa S. Kaçalın), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Kâşgarlı Mahmud. (2020). *Dîvânü Lugâti't-Türk/giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. (hzl.: Ahmet b. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Mahmud bin el-Hüseyin bin Muhammed el-Kâşgari. (1915-1917). *Kitabu Divani Lügati't-Türk*, (hzl.: Kilişli Ahmed Rifat bin Abdülkerim), 3 cilt. [I-II:1333 (1915), III: 1335 (1917)]
- Mahmûd el-Kâşgarî. (2021). *Dîvânü Lügâti't-Türk/Türk dilleri derlemesi*. (çev.: Mustafa S. Kaçalın; hzl.: Mehmet Ölmez), İstanbul: Kabalıcı.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VII-XVI. yüzyıllar arasında Türkçenin sözcük dağarcığı*. İstanbul: Kesit.
- Şemseddin Sami. (1901). *Kamus-ı Türki*. (Sahip ve naşiri: Ahmet Cevdet), İstanbul.
- Tulum, M. (2011). *XVII. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yavuz, Y. Ş. (1989). Akıl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, 242-246, İstanbul: TDV Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 01.07. 2024).

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale konusu ve kapsamı, etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Katkı Oranı Beyanı / Author Contributions: Bilgi Tomo: Bulgular. Dilaver Düzgün: Tasnif, giriş, değerlendirme ve sonuç./Bilgi Tomo: Findings. Dilaver Düzgün: Classification, introduction, evaluation and conclusion.